

A székely sors könyve

„Maga a Bözödi-kötet igazán mintája volt a helyszíni ismereteknek, a Székelyföld táj- és néprajzának, méghozzá nem a nosztalgias odaadás, hanem a kegyetlenül leleplező társadalombírálat jegyével.”

/Balogh Edgár: Szolgálatban, 1978. 87./

Ezt a címet adta *Bányai László* 1938-ban *Bözödi György* (Bözöd, 1913-1989, Bp.) a frissen megjelent, *Székely bánja* című történeti és szociográfiai munkájához írt bírálatának /Korunk, 1938. 711-713./ . Ebben a kötetében ugyanis az alig huszonöt esztendő fiatal író, új és meglepő szempontoktól vezérelve, nem csak tudományos alapossággal, de kíméletlen tárgyilagossággal tárta fel a *Székelyföld* sok romantikus legendával övezett múltjának és jelenének valóságát. Továbbá a kordokumentumnak is beillő, terjedelmes tanulmány mindkét részében - mind a *történelmi visszatekintésben*, mind a *helyzetképeiben* - a *székelység sorskérdéseit* elemző író nem feledkezett meg az erdőnek, a faiparnak népe életében betöltött és betöltendő szerepéről, *Bözödi György* mindmáig e legjelentősebb műve, erdészeti- és faipartörténeti szempontból is értékes forrás.

„Egyetlen faluban [Felsősófalva, 1938-ban] 500 ember kenyér nélkül! Ezek napszámra járnak, *főleg erdőmunkára*. Óriási távolságra elmennek munka után” /159./ . Ezt írta például az erdő általa tapasztalt szerepéről - a munkaalkalom egyik legjelentősebb biztosítékáról.

Hogyan vélekedett az erdő jelentőségéről a *történelmi visszatekintésben*? Hasonlóképpen, a valóságot kinagyítva: „A közigazgatási és *erdészeti hatóságok* tétlenül nézik [elsősorban az erdővel kapcsolatos] földbirtokspeculáció sorozatát, amely rövid idő alatt átalakította a Székelyföld társadalmi és gazdasági helyzetét” /79./ . A két idézet egyben azt is érzékelteti, hogy a *Székely bánja* számunkra elsősorban annak az arányosításról, a közbirtokosságokról, az erdőbirtokosságok szövetkezetesítéséről, a népi faiparról írt részei által vált fontossá, mert ezekkel kapcsolatosan olvashatunk az erdő nyújtotta kenyérekereseti lehetőségekről és az erdőbirtokkal folytatott visszaélésekről.

Könyvünk több fejezetében (→ elsősorban A zabolaiak leveléből, a papolci közhelyről c.-t) foglalkoztunk az *erdőarányosítással*, megemlítve azt is, hogy *Bözödi György* érdemei közé tartozik ennek a rendkívül káros birtokrendezési folyamatnak egy új megvilágításban történő bemutatása. Szerző „segélykiáltó könyv”-ének történelemrajzi részében már a székelység múltjáról és jelenéről igyekezett egy olyan társadalmi rajzot nyújtani (pl. azzal, hogy szétoszlatta az

„egységiesen szabad székely társadalomról alkotott évszázados tévhitet”; gondos elemzéssel kimutatta, hogy a két világháború közötti székely kiscgazda-társadalom pusztulása már a feudalizmus idejében megkezdődött és a kapitalizmusban már csak kibontakozott), mely lehetővé tette az *arányosítás*kor bekövetkezett visszaélések *hátterének* megértését. Ez pedig a „*Székely bánja*”-nak köszönhetően vált általánosan ismeretessé és jelentette: egyfelől a helyi vezető rétegek áruló politikáját, mely kihasználva az 1871: LV. tc. - az arányosítási törvény - helytelen és pontatlan megfogalmazását, lehetővé tette az erdő- és fűrészipari cégek, a földbirtokosok, az ügyeskedők, az üzérek meggazdagodását; másfelől a félrevezetett, jóhiszemű kisbirtokosok becsapását, elszegényítését.

Egy *székely falu* életében pedig ez olyan formán történt, ahogy azt *Balogh Edgár* 1942-ben megírta, és a *Vargyasi változások* c. könyvéből a mai nemzedék is megismerhette:

„Egy kortanú, az öreg László Mihály, mondta el bizalmasan a *vargyasi erdő szomorú történetét*. Lassan, révedezve beszél, sohasem szól többet a kellenél, [...]

- Az én gyerekkoromban még úgy volt - kezdi beszédét az öreg László Mihály -, hogy a báró úr csordája is a *közös erdőben legelt*. Ma az erdő egynegyede sem a közbirtokosságé. A báró úr az arányosításkor annyit összeszedett, hogy ezer holdon felül lett az erdeje. Aztán a többi földbirtokos, meg a nagygazdák... Nincs is többé három ökör csordánk és két tehéncsordánk, mint régen, csak mindegyikből egy. [...]

- Ha valaki a szántóját eladta, utána kanyarították az erdejét is, ha meg az *erdőjogát* gazolta el valaki négy vagy öt forintért, akkor a szántót se tudta soká tartani, mert nem legeltethetett többé. [...]” /30./

Visszatérve az erdészeti hatóságoknak az arányosításkor betöltött szerepére vonatkozó Bözödi-idézetre, felvetődik az a kérdés, hogy mennyiben hibáztatható az első világháború előtti *erdészeti közigazgatás* az arányosítás rendkívül lassú, költséges és igazságtalan végrehajtásáért. (Ennek aztán következménye volt a közbirtokosságok elkésett megszervezése, a hajdani székely közösségeknek csak csonka maradványaivá való válása.) Tudnunk kell mindenekelőtt azt, hogy az (erdő)arányosítás végrehajtása, valamint a közbirtokosságoknak az 1898: XIX. tc. alapján történő megszervezése - ez utóbbi gyakorlata, bármenynyire hihetetlennek tűnik - nem tartozott az államerdészeti szervek (erdőfelügyelőségek, erdőhivatalok, erdőgondnokságok) teendői közé, mert hatósági jogkörük erre nem terjedt ki; ennek végrehajtása a megyei *közigazgatási erdészeti bizottságokra* hárult. (Az arányosítási törvény nyolc évvel megelőzte az erdőtörvény kibocsátását, melynek alapján történt az államerdészet megszervezése is.)

A megyénként létrehozott közigazgatási erdészeti bizottságnak az ott működő állami erdőtisztek (erdőmérnökök) *hivatalból* (kötelezőleg) nem voltak tagjai, egyedül az erdőfelügyelő volt meghívott, állandó „vendég”. Ez azt jelentette, hogy a szakmai kérdésekben kikérték a véleményét, de szavazati joggal nem rendelkezett. A bizottságok elnökei rendszerint földbirtokosok voltak (általában

az alispán), a kormányzat ezzel is biztosítva a „gazdagok” uralmát a megye erdővel kapcsolatos teendőiben. Mindez nagyrészt felmenti az államerdészet szakembereit az utókor bírálata alól, mert feladatuk elsősorban a műszaki-felügyeleti jellegű teendők elvégzésére terjedt ki, nem pedig a birtokpolitikára.

Bözödi „*Székely bánja*”-ban behatóan tárgyalta a közbirtokosságok múltját és időszzerű kérdéseit. Betöltött szerepükről, sok vívódás után, véleményét végül is így összegezte: „Az erdők és legelők *közössége* ha teher is volt, de állandó használatot biztosított a részeseeknek, ami nagyjelentőségű volt a községek társadalmi és kulturális életében” /80./ Majd kötetének második felében ő sem hagyta - és nem is hagyhatta - megemlítés nélkül a sajtó által annyit szellőztetett közbirtokossági visszaéléseket: „Legnagyobb bajt mégis a vezetés lelkiismeretlen volta okozza, *alig van közbirtokossági ügykezelés visszaélés nélkül*” /218./.

Valóban ez volt-e a tényleges helyzet, vagy Bözödi is - mint annyian mások - szó szerint vették az újságírók szenzációt hajszólo tudósításait? Kétségtelenül az igazságot kereső utókor számára sokat nyom a latba egy olyan összefoglaló dolgozat, mint az *Antal Imrée* /Néhány adat a csikmegyei erdőpanamákról 1921-1944, Acta Hargitensia I, 1980. 141-160./, melynek tárgyilagosságát levéltári adatok is igazolják. De ugyanekkor ismét idéznünk kell *Kacsó Sándor* Fogy a virág, gyűl az iszap c. önéletrajzi visszaemlékezéseiből is: „Ezek [a közbirtokosságok évi vágásterületeit felvásárló fakitermelő vállalatok] nem sajnálták a vesztegetési pénzt a közbirtokossági vezetőségtől, ha a megvásárolt terület felmérésénél a cég javára tévedtek. *Sztankó* erdőmérnök [az *Első Székely Fakitermelő Szövetkezet* egyik vezetője] utálta a panamázó közbirtokossági vezetőséget, de bűnösöknek a céget tartotta. Ó, hiszen olyan nehéz ellenállni a csiki nyomorúságban a könnyen jött pénznek” /353./.

Bözödi Székely bánja c. könyvének megjelenési évében tette közzé *Fodor Pál* a kolozsvári *Hitel* 1/1938. számában A székely közbirtokosságok néhány időszzerű kérdései c. írását. Ebben több tapasztalati tényt összegezett, történeti visszapillantást adott, és megmagyarázta, miért nem lehet a közbirtokosságokat felosztani: „De aztán képzeljük csak el, hogy mit jelentene a székely kiscgazdáknak, ha kapna a Hargita tetején vagy a Békás patak völgyében 100 négyszögöl erdőt és 50 négyszögöl legelőt s ezzel szemben ki volna zárva a községhez közelebb eső legelők használati jogából s a téli tüzelő fáját 30-40 km távolságból kellene haza hordania. *Az ősök annak idején jól tudták, hogy miért nem osztották fel az erdőket és havasi legelőket egymás között, s miért csak a szántóföldeket és kaszálókat.*”

Fodor Pál cikkében a Carpatpress 1936. évi, 6. sz. alapján statisztikai adatokat is közölt. Ezek szerint:

Maros megyében	47 közbirtokosság	8.725 taggal
Udvarhely "	70 "	5.900 taggal
Háromszék	96	13.400 taggal
Csik	54	32.104 taggal

működött. (Csik megyében az egész termőföldnek majdnem fele erdő volt, és ennek majdnem fele 1936-ban is közbirtokossági terület!)

Megszívlelendők voltak *Fodor tanácsai* is, melyeket ha alkalmazzák, a *viszsaélések* táptalaja lényegesen csökkent volna. Ezek a *házi kitermelés* meghonosítására, a fakereskedőknek az erdőből történő kizárására, a közbirtokossági vezetők számára megfelelő fizetés biztosítására stb. vonatkoztak.

Bözödi idézett könyvében, *helyzetleírásai* során, a vigasztaló jelenségek között megemlítette a *szövetkezeti eszme* kibontakozását. Egy fejezetet szentelt az 1935-ben alakult, erős faipari jellegű csíkszentdomokosi *Victoria Általános Szövetkezet*nek. Elsősorban vezetőjének, *Karda Ferenc*nek köszönhetően, ez a közös vállalkozás mintaképül szolgált. Maradandó értékűek azok az elismerő szavak is, melyeket napjainkban írtak e jeles szövetkezeti szakemberről: „Igaz, hozzá - mármint a Victoria szövetkezetéhez - hasonló nem is volt az egész Székelyföldön, ahogyan *Karda Ferenc*hez hasonló vezető ember sem termett minden bokrban” /Kozán Imre: Fekete ugar, 1978. 81./

A sodró erejű könyvben a *fakitermelő szövetkezetekkel* kapcsolatosan is olvashatunk. E típus is rendkívül lassan terjedt el a kutatott területen. Bözödi szóvá is tette, hogy Udvarhely megyében 1938-ban belőlük csak egy volt, és a második alakulóban, Oláhfaluban.

Bözödi György verseskötetét - melyből az 1937-ben írt *Erdőmérés* c. költői művét idéztük - 1979-ben adták ki. Megjelenése alkalmából *Izsák József* lényegében egész életpályáját összegezte: „Írói pályádat novellaíróként kezdted, nemsokára versekkel folytattad. A *Székely bánja* című könyveddel, mint szociográfus szereztél nevet és elismerést. Közben közzétettél két regényt. Közismert a székelység történetére vonatkozó kutató munkád. [...]” /Vörös Zászló, 1980. I. 20./ *Katona Szabó István*mal folytatott beszélgetésében pedig az akkor 70 éves Bözödi György történelmi tevékenységével kapcsolatosan jegyezte meg: „[...] a közhasználatú Székely Oklevéltárban 799 oklevél szerepel; az én gyűjteményemben eddig 2914 oklevél van nyilvántartva.” Kérdésünk ezzel kapcsolatosan mi más is lehetne: vajon ebből mennyi vonatkozik a kutatott terület erdészettörténetére?

A „*Nap és árnyék*”-ből vett ifjúkori vers is azt sugallja, hogy az *erdő* valamilyen formában végigkísérte Bözödi pályafutását, tehát történelmi, nyelvészeti kutatásaiban is megtalálható:

„Csörgött a láncc Szakadát tetején, jeleket
vertünk a földbe, aztán nekivágtunk a mélynek,
fák között bujkáltunk, ágakon, bokrokon vesződtünk által,
megálltak néha ők, öregek, egyezkedtek, és újra
mértük az erdőt, a földet, a fát, a virágot [...]”

/Bözödi György: Erdőmérés. 1937./